
Vergaderjaar 2005–2006

---

29 754

Terrorismebestrijding

Nr. 74

**BRIEF VAN DE MINISTER VOOR VREEMDELINGENZAKEN EN
INTEGRATIE**

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 4 juli 2006

Bijgaand treft u, conform mijn eerder gedane toezegging aan uw kamer, de Tussenrapportage Weerbaarheid en Integratiebeleid.

De Minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie,
M. C. F. Verdonk

Juli 2006

Ruim een jaar geleden is met de Tweede Kamer gesproken over de nota «Weerbaarheid en Integratiebeleid» (TK, 2004–2005, 29 754, nr. 27). Tijdens deze overleggen over deze nota vorig jaar is onder meer gesproken over het feit dat radicalisering een uiterst weerbarstige materie is, waar geen kant en klare recepten tegen zijn en waar een langere termijn aanpak voor noodzakelijk is. Al doende moeten de nationale en lokale overheden, in samenwerking met hun partners, erachter zien te komen wat werkt en wat niet. Om deze reden is gekozen voor een experimentele aanpak door middel van een breed en gevarieerd pakket van acties op relatief kleine schaal met bijsturing onderweg. Op verzoek van de Kamer heeft de minister een tussentijds voortgangsverslag van de activiteiten toegezegd.

In deze rapportage wordt tegemoet gekomen aan deze wens. De rapportage is als volgt opgebouwd. Eerst worden de doelstellingen en de afbakening van het integratiebeleid ter preventie van radicalisering kort gemoreerd. Dan volgt een overzicht van de uitgevoerde activiteiten. Tenslotte wordt gezien wat de opbrengst is van deze activiteiten en hoe het programma, in het licht van recente ontwikkelingen, het best kan worden voortgezet.

Voortgang van het programma weerbaarheid en integratiebeleid

Om radicaliseringsprocessen vroegtijdig te signalen en te keren, is het nodig dat bestuurders, professionals en burgers radicalisering zien als een gezamenlijk probleem dat alleen met vereende krachten kan worden aangepakt. Het kabinet draagt bij aan een brede frontvorming tegen radicalisering op drie niveau's (Nota Radicalisme en Radicalisering, TK 2004–2005, 29 754, nr. 26): vergroten van de binding van individuen en gemeenschappen aan de samenleving en aan de democratische rechtstaat, het bevorderen van de weerbaarheid (empowerment) en – specifiek gericht op de radicalen, de radicaliseerders en hun ondersteuners – het actief ingrijpen in en verstoren van radicaliseringsprocessen. In het kader van het integratiebeleid gaat het om de eerste twee onderdelen. Meer in het bijzonder gaat het om:

1. Het algemeen beleid ter bevordering van gedeeld burgerschap, ter versterking van de maatschappelijke binding en ter voorkoming van uitval en ontsparing van de jeugd. Zie hier ook de brief van de minister van Justitie van 24 januari 2006 over de ernstige overlast en criminaliteit in steden (van Marokkaanse jongeren) en de kabinetsnota over de aanpak van problematiek van de Marokkaanse jeugd, die inmiddels aan de Kamer is aangeboden.
2. Aspecten van het integratiebeleid, zoals de initiatieven op het terrein van inburgering en anti-discriminatie. Denk bijvoorbeeld aan het opnemen van vragen over het Nederlandse maatschappelijke en politieke systeem in de examens voor inburgering in het buitenland. Zie voor een overzicht van de maatregelen op het terrein van anti-discriminatie de brief van de minister BVK, BZK en V&I (15-11-05, 2005–283385 en de Handelingen 2004–2005, nr. 48, TK, 3039–3123).
3. Het specifieke programma van de minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie, in samenwerking met maatschappelijke (zelf)organisaties, ter versterking van de weerbaarheid tegen radicalisering onder met name de moslimgemeenschap.

Deze voortgangsrapportage betreft het laatste punt. Het programma zet in op versterking van de weerbaarheid tegen radicaliseringsinvloeden door:

- het *bewustzijn* van vooral jongeren vergroten van de waarde van het leven binnen de Nederlandse democratische rechtsstaat. Ze inzicht geven in de gevaren van radicaliseringstendensen en ze mogelijke alternatieven aanreiken.
- Het versterken van de *binding* van jongeren die vatbaar zijn voor radicalisering aan de Nederlandse samenleving.
- Het versterken van de *kennis en expertise* van bestuurders, professionals en sleutelfiguren binnen de moslimgemeenschappen om verschijnselen van radicalisering vroegtijdig te herkennen en er adequaat mee om te gaan.

Bij de opzet en de uitvoering van dit programma worden zoveel mogelijk partners uit het Rijk, lokaal bestuur, maatschappelijk middenveld en natuurlijk de minderheden betrokken. Belangrijk hierbij is om deze partners te stimuleren en ondersteunen bij het ontwikkelen van initiatieven en om de afstemming en samenwerking tussen de verschillende betrokkenen te bevorderen. Daarnaast worden de ogen opgehouden voor mogelijkheden voor internationale uitwisseling van contacten, kennis en ervaring.

In de nota *Weerbaarheid en Integratiebeleid* zijn de projecten ter vergroting van de weerbaarheid tegen radicalisering onder de volgende noemers zijn gerubriceerd:

- Gedeeld burgerschap binnen een democratische rechtsorde
- Een lokale aanpak ter versterking van de weerbaarheid en sociale binding
- Verschijnselen van rechts-radicalisme
- Betrekken van de jeugd en de ouders
- Emancipatie van vrouwen en meisjes
- Samenwerking met de moslimgemeenschappen
- Betrekken van de autochtone gemeenschap

Hieronder wordt in hoofdlijnen verslag uitgebracht van de activiteiten. Eerst wordt aandacht besteed aan de initiatieven die zijn genomen om de kennis op dit terrein uit te breiden.

Vergroting van de kennis

Kennis is het begin van alle begrip. Zoals eerder is gesteld, is er nog weinig empirische kennis over het verschijnsel radicalisering in Nederland. Naast het rapport van het IMES, is een aantal andere studies uitgevoerd die de kennis op dit terrein vergroten. Binnenkort verschijnt het handboek *Hedendaagse varianten in de islam*. Dit boek bestaat uit authentieke teksten van theologen cq. ideologen vertaald uit het Arabisch naar het Nederlands. Doel is om inzicht te verschaffen in de politieke islam en andere islamitische stromingen. Het handboek zal worden aangewend bij voorlichtings- en trainingsactiviteiten. Vermeldenswaard is ook het speciale nummer van het tijdschrift Eutopia met bijdragen van een internationaal symposium *Moslim in Europa* dat FORUM eind vorig jaar organiseerde in de Balie. De bijdragen gaan over het functioneren van moslims in de Europese *civil society*. De special is verspreid onder de studenten van de verschillende islamopleidingen in Nederland. Tot slot heeft FORUM in samenwerking met het Kenniscentrum Maatschappij en Religie het basiscurriculum voor een *Leergang Islam en Moderniteit* ontwikkeld. De leergang diept een aantal thema's rond islam en democratische rechtsstaat uit. Het is aangeboden aan alle moslimorganisaties die het kunnen gebruiken als basis voor de ontwikkeling van activiteiten rondom de bijscholing van imams, moskeebestuurders en ander islamitisch kader.

Het verzamelen van kennis is één stap, maar het is ook van belang dat de kennis gedeeld wordt met professionals op centraal en lokaal niveau. Om dit te bereiken zijn diverse congressen, werkconferenties, expertmeetings en masterclasses georganiseerd voor lokale bestuurders, ambtenaren van gemeenten en regionale steunfuncties, professionals en sleutelfiguren in het maatschappelijk middenveld.

Gedeeld burgerschap binnen een democratische rechtsorde

Gedeeld burgerschap heeft te maken met het kunnen en willen deelnemen aan de gelijke rechten en plichten die burgers in de Nederlandse democratische rechtsstaat hebben. Het heeft te maken met een manier van omgaan met elkaar die past binnen de kaders van deze democratische rechtsstaat. Belangrijke waarden waarop deze democratische rechtsstaat is gestoeld zijn: persoonlijke vrijheid, grondrechten waaronder de gelijkwaardigheid van personen en het belang van pluriformiteit. En het heeft te maken met het besef onderdeel uit te maken van één samenleving met een bepaalde historische identiteit en een gedeelde toekomst. Bij het ontwikkelen van een burgerschapsbesef en het oefenen met actief burgerschap speelt het onderwijs een centrale rol. Begin dit jaar is een wetsvoorstel aangenomen door de Kamer die het onderwijs verplicht actief burgerschap en sociale integratie te bevorderen. (8.3 WPO, 11.3 WEC en 17 WVO). De Inspectie van het Onderwijs krijgt een toezichthoudende rol en er is een toezichtkader in de maak.

Ook binnen de programma's van de minister voor V&I zijn verschillende projecten er op gericht dit besef van gedeeld burgerschap onder met name moslimjongeren te versterken.

Debattenreeksen

Verschillende organisaties hebben het initiatief genomen om reeksen van debatten te organiseren met jongeren – moslims en niet-moslims – over het thema radicalisering en de mogelijkheden om daar tegenwicht aan te bieden (het Samenwerkingsverband van Marokkanen in Nederland, SMN), Milli Görüs Noord-Nederland (MG-NN) en Vluchtelingenorganisaties Nederland (VON) en de Vereniging van Imams (ViN). De debatreeks over «religie en levensbeschouwing» is komen te vervallen, omdat het projectplan niet voldeed aan de kwaliteitseisen.

In totaal waren er 20 bijeenkomsten met ieder 50 tot 250, meest (relatief hoog opgeleide) (moslim)jongeren van verschillende etnische achtergronden, mannen en vrouwen. Een zeer actieve groep wordt gevormd door de jongeren van de vluchtelingenorganisaties Nederland. Zij hebben een reeks van landelijke en regionale bijeenkomsten georganiseerd, trainingsmateriaal ontwikkeld en een eigen website gebouwd. Als geen ander weten zij door hun eigen ervaringen of door die van hun ouders de waarde van een vrij leven in een democratisch land. De VON heeft zich voorgenomen deze ervaringen breed te gaan verspreiden zodat ook andere groepen daar baat bij kunnen hebben.

Succesfactoren (waar organisaties ook van elkaar in kunnen leren) waren: jongeren- cq. studentenverenigingen zélf de bijeenkomsten te laten organiseren (in zichzelf een oefening in actief burgerschap!), zorgen voor een concreet gevolg (ideeënwedstrijden, contacten met gemeenten), autochtonen betrekken door van meet af aan contact te leggen met gemeenten en autochtone (jongeren)organisaties, betrekken van algemene maatschappelijke instellingen (politie, scholen, werkgevers) en jongeren concrete vervolgvactiteiten met hen te laten ontwikkelen

Een greep uit de oplossingen die werden aangedragen: kennis over islam verspreiden, moskeeën en andere instellingen (school, werk, sport) betrekken, netwerken vormen, opvoedingsondersteuning, constructievere rol van de media enz. Deze voorstellen bevestigen de koers van het beleid. Daarnaast is er de vraag welke lessen er (van elkaar) geleerd kunnen worden. Aandachtspunten waren: het betrekken van autochtone jongeren, het zorgen voor een vervolg in samenwerking met gemeenten en maatschappelijke instellingen en zoeken naar vormen voor verdieping van de thema's en verbreding naar andere, moeilijker bereikbare jongeren (en eventueel hun ouders). Op deze punten zal het komende anderhalf jaar worden ingezet.

Gedeelde identiteit

Een goede ingang om jongeren te betrekken bij de relatie tussen burgerschap, vrijheid, gelijke rechten en kansen, en vrijwaring van discriminatie is de *viering van 5 mei*. Etnische minderheden, vooral de jongeren onder hen, zijn in mindere mate bekend met de tradities van 5 mei. Dit voorjaar is het project «viering 5 mei – dag van de vrijheid», dat voortkwam uit het Breed Initiatief Maatschappelijke Binding, uitgevoerd. Dit project was erop gericht deze betrokkenheid te vergroten en burgers te informeren over de rol van etnische minderheden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Allochtone en autochtone VMBO-jongeren hebben discussies gevoerd over vrijheid. Dit is vastgelegd op DVD en verspreid onder VMBO scholen door het land. Verder zijn er lessen verzorgd rondom het thema vrijheid en is een activiteitenladder uitgebracht voor 100 minderhedenorganisaties. Volgend jaar wordt dit project in samenwerking met gemeenten en het Comité 4/5 Mei uitgebreid.

Hoe belangrijk het is om aandacht te besteden aan de identiteitsontwikkeling van met name moslimjongeren, blijkt ook uit het IMES-onderzoek *Strijders van eigen bodem*. Radicalisering van moslimjongeren is een relatief nieuw verschijnsel in Nederland, waar nog weinig empirische kennis over bestaat. De Kamer heeft in navolging van de motie Azough c.s. (28 006, nr. 15) gevraagd om een wetenschappelijke studie naar de positie van moslims in Nederland in het algemeen (hiertoe is in opdracht van de minister het onderzoek Moslim in Nederland van het SCP in 2004 uitgebracht) en naar radicalisering onder moslims in het bijzonder. Met het recentelijk verschenen rapport *Strijders van eigen bodem: radicale en democratische moslims in Nederland (2006)*, is tegemoet gekomen aan dit verzoek. In de reactie van het kabinet op het rapport van de WRR «Dynamiek in islamitisch activisme», zal nader worden ingegaan op het onderzoek van het IMES.

Dit onderzoek, uitgevoerd door het Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES), gaat over de vraag waarom een klein deel van deze jongeren het radicale pad kiest en niet, zoals veel andere moslimjongeren, op een democratische manier hun belangen en frustraties aan de orde stelt. Het betreft hier nadrukkelijk niet een onderzoek naar de omvang van het verschijnsel van radicalisering in Nederland. Het gaat juist om een kwalitatieve studie naar de achtergrondfactoren en dynamieken van politieke socialisatieprocessen onder Marokkaanse moslimjongeren. Als zodanig ondersteunt het de nationale en lokale beleidsontwikkeling. Ook in deze voortgangsrapportage wordt het onderzoek aangewend om aspecten van het beleid te accentueren en onderbouwen.

Het onderzoek levert interessante informatie op. Het laat zien dat politieke oriëntaties van moslimjongeren worden gevormd door een combinatie van factoren op samenlevings-, groeps- en individueel niveau. Hoe dit precies in het werk gaat, wordt onderzocht aan de hand van interviews

met democratische en radicale jongeren. Radicalisering heeft een voedingsbodemp in behoefte aan zingeving, sociale binding en politieke rechtvaardigheid. Jongeren die het pad van salafisme of jihadisme kiezen, zijn op een zoektocht. Ze zijn op zoek naar spirituele verdieping en zingeving, naar emotionele geborgenheid en sociale erkenning of naar wraak en gerechtigheid. Ze vinden inspiratie en houvast in de regels van de islam zoals ze die zelf of aan de hand van geleerden uitleggen, trots in het gevoel tot een uitverkoren groep te behoren met een gerechtvaardigd doel en geborgenheid in de warmte van een groep van gelijkgestemden waarin ze zich welkom voelen.

Discriminatie en buitensluiting spelen hierbij een rol, maar zijn niet doorslaggevend. Er zijn immers ook jongeren die aangeven te lijden onder gevoelens van buitensluiting, maar die kiezen voor een democratische weg om deze problematiek aan de orde te stellen. Jongeren zijn meer vatbaar voor radicalisering wanneer zij weinig vertrouwen hebben in de politieke instellingen en het democratische systeem en wanneer zij menen dat politici, gezagsdragers en de media negatief tegenover de islam staan.

Het onderzoek van het IMES laat overigens een ander interessant aspect zien: juist omdat Marokkaanse jongeren zo graag mee willen doen aan de Nederlandse samenleving, zijn ze des te meer gefrustreerd als het ze niet lukt om erbij te horen. Dit wordt aangeduid als de integratieparadox. Een belangrijke bevinding is dat de ondervraagde jongeren goed op de hoogte zijn van de verschillende mogelijkheden om hun politieke betrokkenheid vorm te geven. Ze spreken er in de regel veel met anderen over en maken bewuste keuzes voor bepaalde democratische danwel radicale richtingen. Dit geeft aan dat er sprake is van een zekere mate van rationaliteit, en daarmee ook van de mogelijkheid tot het beïnvloeden van het proces, bijvoorbeeld door argumenten en alternatieven aan te reiken.

De bevindingen van het onderzoek ondersteunen de lijn van het kabinetsbeleid ter versterking van de weerbaarheid, ondermeer door bestrijding van discriminatie en vergroting van de binding van jongeren aan de samenleving. Met minderhedenorganisaties en sleutelfiguren uit de moslimgemeenschap, maar ook met gemeenten, zal de komende periode bezien worden of het onderzoek aanleiding geeft om de projecten op bepaalde punten aan te scherpen of bij te stellen. Hierbij kan gedacht worden aan meer aandacht voor radicalisering via internetondersteuning van de democratische voorhoede, bevorderen van (politieke) participatie en stimulering van een meer pluralistisch aanbod van teksten en voorbeelden over het leven als moslim binnen een westerse democratie. Deze onderwerpen komen terug in de beschreven projecten.

Meer dan bij andere jongeren leidt bij moslimjongeren het verschil tussen de waarden die sommige van deze jongeren van huis uit meekrijgen en de waarden die gelden op school en straat tot verwarring en spanningen. Het aanreiken van constructieve alternatieven, het oefenen in kritische zelfreflectie en goede begeleiding daarbij zijn belangrijk om de zoektocht van de jongeren in goede banen te leiden. Deze elementen vormen de basis van de campagne «*Identiteit in Beeld*» van FORUM die eind 2005 is gestart. Deze campagne daagt jongeren van allerlei achtergronden uit om met behulp van moderne technologieën hun identiteit op een verbeeldende manier in te vullen en met andere jongeren in dialoog te gaan. Doel is om de betrokkenheid van jongeren bij de Nederlandse identiteit te bevorderen en wederzijds respect en begrip tussen jongeren te bevorderen.

De campagne wordt verspreid via het tijdschrift *Generation Now!* en via een speciale website waar opdrachten en prijzen te behalen zijn

(www.zelfbeelden.nl). Maar jongeren worden ook actief benaderd: tot de zomervakantie trekt een «roadshow» langs scholen en festivals die portretten maakt van jongeren (www.kiezenvoorjeleven.nl) en er is een creatief onderwijsprogramma ontwikkeld om met middelbare scholieren aan de slag te gaan rond de thema's identiteit en imago. Bij deze activiteiten wordt gebruikt gemaakt van een publicatie over identiteit die professionals handreikingen biedt om educatieve en vormingsactiviteiten met jongeren te ondernemen (*Elkaar leren kennen = Leren van Elkaar* en de Engelse versie ervan, *Knowing me – knowing you*)

Naast de hierboven beschreven activiteiten die het burgerschapsbesef en – betrokkenheid van jongeren rechtstreeks stimuleren, is het voor het versterken van de weerbaarheid tegen radicaliseringsinvloeden ook van belang meer specifieke activiteit te richten op de moslimgemeenschappen. Hier speelt *de Stichting Islam en Burgerschap* (I&B) een centrale rol. Deze organisatie krijgt dit jaar op verzoek van de Kamer een subsidie van de minister voor Vreemdelingenzaken en Integratiebeleid. I&B zet zich in om bewustwording van diverse aspecten van burgerschap onder moslims te bevorderen en het publieke debat tussen moslims en niet-moslims hierover te stimuleren. Tevens draagt I&B bij tot een verbetering van de samenwerking tussen moslimorganisaties, maatschappelijke, religieuze en levensbeschouwelijke instellingen en de overheid. Voorbeelden van activiteiten die momenteel worden opgezet, zijn: ondersteuning aan islamitische organisaties om de integratie van moslims te versterken; conferentie «Moslims in Nederland»; actueel overzicht activiteiten op het terrein van de Islam (conferenties, projecten, onderzoeken ed); Instelling van een bijzondere leerstoel «Islam en Burgerschap» in samenwerking met de Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht (KTU).

Een lokale aanpak ter versterking van de weerbaarheid en sociale binding

In de nota «Weerbaarheid en Integratiebeleid» wordt aangegeven dat versterking van de weerbaarheid primair op lokaal niveau zal moeten plaatsvinden. Aan deze lokale aanpak geven met name het ministerie van Binnenlandse Zaken en de directie Coördinatie Integratiebeleid Minderheden van Justitie in samenwerking met de betreffende gemeenten nader gestalte (zie de nota «Lokale en Justitiële aanpak van radicalisering» TK, 2005–2006, 29 754, nr. 30. In het onderstaande wordt verslag uitgebracht van die activiteiten t.a.v. de lokale (preventieve) aanpak van radicalisering waaraan ook vanuit het integratiebeleid is samengewerkt.

Het afgelopen jaar is hard gewerkt aan de vormgeving van de samenwerking tussen verschillende onderdelen van het Rijk en gemeenten. Er zijn bijeenkomsten geweest over de dwarsverbanden in de diverse aanpakken en over de mogelijkheden voor ondersteuning vanuit het Rijk. Met professionals uit de eerste-lijn is gesproken over hún rol bij het voorkomen, signaleren en tegengaan van radicalisering. Het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (CCV) wordt door de minister van BZK ondersteund om bijeenkomsten te organiseren en kennis/best practices te verzamelen (www.hetccv.nl). In december 2005 was er een bijeenkomst met veiligheids- én integratiemedewerkers waar ook de minderhedenorganisaties en andere partners van het programma weerbaarheid hun projecten presenteerden. In januari 2006 is specifiek overlegd met de integratiemedewerkers van ca 30 gemeenten over de rol die het lokale integratiebeleid kan spelen bij de preventie van radicalisering. Op 29 juni heeft een bijeenkomst plaatsgevonden waar de onderzoekers van het IMES hun bevindingen met gemeenten hebben besproken.

Zoals gezegd ondernemen ook de partners aan het programma weerbaarheid en integratiebeleid activiteiten op het lokale niveau. In juni 2006 brengt FORUM een publicatie uit, *Lokale varianten in het islambeleid*, waarin de ontwikkelingen op lokaal niveau worden geïnventariseerd en aanbevelingen worden gedaan met betrekking tot het vormgeven van contacten tussen moslimgemeenschappen en lokale besturen. In de komende periode worden werkconferenties belegd met lokale bestuurders en ambtenaren samen met leden van moslimkaders en professionals werkzaam binnen maatschappelijke organisaties. Daarnaast is er ook aandacht voor de *deskundigheidsbevordering* van specifieke doelgroepen en instellingen. In het afgelopen jaar heeft FORUM expertmeetings georganiseerd met wetenschappers, beleidsmakers van afzonderlijke gemeenten, politiekorpsen, professionals uit onderwijs en welzijn en medewerkers van de justitiële jeugdketen.

Met specifieke vragen kunnen gemeenten en instellingen terecht bij het vorig jaar opgerichte *Servicecentrum Integratie* van FORUM. Daar komen elke week vragen binnen van media, onderwijs, hulpverlening, politie, gemeenten, moskeeorganisaties en overigen. Veel kan telefonisch afgehandeld worden maar soms is bezoek ter plaatse nodig om tot een goede advisering te komen. Zo zijn bij een aantal religieuze organisaties op hun verzoek interventies gepleegd om de relatie met het lokale bestuur te herstellen. Deze manier van werken is arbeidsintensief en vraagt om een bijzondere aanpak waarbij persoonlijk vertrouwen een voorwaarde is voor succes. Het komende jaar wordt dit onderdeel zeker voortgezet.

Ditzelfde geldt voor de *Netwerken Veiligheid en Sociale Cohesie* die het afgelopen jaar zijn gevormd. Om de bijdrage van allochtone gemeenschappen aan de lokale maatschappelijke binding te vergroten, wordt een landelijk netwerk met lokale vertakkingen opgezet. Deze lokale netwerken bestaan uit sleutelfiguren uit de gemeenschappen die opereren in samenwerking met maar autonoom van het lokale bestuur of maatschappelijk instellingen. Hun taak is om situaties te signaleren en bespreken die bedreigend zijn voor de sociale cohesie (discriminatie, uitsluiting, marginalisering en interetnische spanningen). Vervolgens kunnen ze de kwesties aan de kaak stellen binnen de gemeenschap en/of de relevante instellingen. Het eerste jaar heeft in het teken gestaan van intensieve voorbereiding en contact met gemeenten en gemeenschappen. In zes gemeenten zijn contacten gelegd met sleutelfiguren en worden verbindingen gelegd met de lokale overheid. In de komende maanden zullen coördinatoren en leden verder worden getraind. Er is ook een DVD geproduceerd die wordt aangewend bij de benadering van nieuwe gemeenten.

Tenslotte is er ter versterking van de lokale overheid een handreiking ontwikkeld die ingaat op de lokale aanpak van radicalisering. Over deze handreiking is tevens een conferentie georganiseerd voor gemeenten.

Verschijnselen van rechts-radicalisme

In het AIVD-rapport «Lonsdale-jongeren» in Nederland (2005) wordt geconcludeerd dat van een reële rechts-extremistische dreiging vanuit de gabbercultuur vooralsnog geen sprake is. Slechts een kleine harde kern binnen de gabbercultuur hangt daadwerkelijk rechts-extremistische denkbeelden aan en wil doelbewust provoceren. Deze conclusie betekent niet dat het kabinet nu achterover kan leunen in de stoel. Te vaak is de afgelopen jaren gebleken dat interetnische spanningen in dorpen oplaaien. Bovendien zijn er tekenen dat een intolerante houding ten aanzien van minderheden, en moslims in het bijzonder, zich nog onder te veel mensen in Nederland voordoet (zie ook de recente monitor Rassendiscriminatie).

Daarom heb ik met mijn collega-bewindspersonen Remkes en Ross een conferentie georganiseerd voor gemeenten die in het verleden te maken hebben gehad met interetnische spanningen en confrontaties. Doel van de conferentie was deskundigheidsbevordering, uitwisseling van kennis en ervaring en vergroting van het besef van het belang van een lokale aanpak. Helaas viel de belangstelling onder gemeente voor de conferentie bijzonder tegen, waaruit de vraag rijst welke prioriteit het lokale bestuur aan deze problematiek wenst te geven.

Andere invalshoeken die ik kies om rechts-radicalisme tegen te gaan zijn het blijven inzetten op het binden aan de samenleving (breed maatschappelijk initiatief binding, integratiecampagne) en het blijven benadrukken dat discriminatie op welke grond dan ook niet door te beugelen kan. Verder heeft FORUM een evaluatie uitgevoerd van de Moskeebrand in Helden op 13 november 2004. Dit rapport gaat niet alleen in op de operationele aanpak van de brand, maar heeft ook nadrukkelijk oog voor de maatschappelijke effecten van het incident en de wijze waarop de gemeente daarop heeft geanticipeerd. Het afsluitende hoofdstuk van de publicatie «Moskeebrand in Helden: Evaluatie van de aanpak en lessen voor de toekomst» geeft tevens tips en handreikingen voor andere gemeenten. Tot slot heb ik vier interventieteams geïnstalleerd. Naast het team «Interetnische spanningen» zijn er teams die gemeenten adviseren over onderwerpen op het gebied van respectievelijk Veiligheid en Jeugd, Relationale Druk en Geweld en Toegankelijkheid. Deze teams worden ondersteund door FORUM.

Ik blijf benadrukken dat wat er in plaatsen als Venray en Uden is gebeurd, volstrekt ontoelaatbaar is. Vechtpartijen, brandstichtingen zoals deze hebben plaatsgevonden, getuigen van een intolerante opstelling ten opzichte van elkaar die niet past binnen onze democratie en die vooral gevaarlijk wordt wanneer het zich ontploeft in interetnisch geweld. Zo ontstaat een geweldssignaal van actie en reactie. Sleutelwoord blijft hier het stimuleren van de dialoog en wederzijds respect. Ook hiervoor is betrokkenheid en samenwerking van alle partijen – jeugdgroeperingen, ouders, gemeenten, jeugdwerk, onderwijs en politie cruciaal. Waar nodig blijf ik me inzetten om dit te ondersteunen en te stimuleren.

Betrekken van de jeugd en de ouders

Radicalisering is een proces dat zich vooral afspeelt onder de jeugd in Nederland. Er zijn tekenen dat de leeftijd waarop jongeren vatbaar zijn steeds lager wordt: 12-jarigen stropen de extremistische sites op het internet al af en ontwikkelen sterk anti-westers denkbeelden (AIVD jaarverslag 2005).

Het IMES rapport legt ook het verband tussen radicalisering en het (op zich normale) proces van het zoeken naar een eigen identiteit dat zich in de leeftijdsgroep van 12 tot 24 jarigen afspeelt. Vooral de late adolescentie wordt aangewezen als een belangrijke periode in de politieke socialisatie van mensen (*the impressionable years*). In de interviews gehouden met Marokkaanse jongeren wordt duidelijk hoe zij worstelen met hun identiteit. Naast de algemene twijfels waar jongeren in die leeftijd mee worstelen, is voor deze jongeren ook de vraag of men nu Nederlander is of Marokkaan en misschien wel een Nederlandse Marokkaan of een Marokkaanse Nederlander. Maar ook de religieuze identiteit is een centraal vraagstuk voor alle Marokkanen – anders dan veel andere Nederlandse jongeren zijn zij erfgenaam van een islamitische traditie die op een eigen manier wordt beleefd.

Het rapport beschrijft een aantal processen die een rol spelen bij de ontwikkeling van de politieke en etnisch-religieuze identiteit bij jonge Marokkanen. Het gaat hierbij om individualisering, de ontwikkeling van een hybride identiteit, de ervaring van een generatiekloof, een gebrek aan erkenning, versterking van de moslimidentiteit en de eigen invulling van de islam in de Nederlands context. Jongeren maken steeds meer individuele keuzes (over muziek, relaties tussen seksen of betrekkingen met hun ouders) en brouwen daar hun eigen hybride identiteit van (moslim, Marokkaan, Berbers, Nederlander)¹. Deze processen vergroten de kloof tussen de moderniserende kinderen en hun traditionele ouders. De kloof wordt des te schrijnender beleefd naarmate de jongeren meer gericht zijn op integratie in de Nederlandse samenleving – wat bij Marokkaanse jongeren, in vergelijking met bijvoorbeeld Turkse, relatief vaak het geval is (*de integratieparadox*). Jongeren nemen aspecten van de dominante cultuur over, terwijl hun ouders zich soms afhoudend opstellen en angstig zijn dat de kinderen hun Marokkaanse wortels en de islam zullen vergeten. De spanningen worden verergerd indien sprake is van een moeizame positie die de vaders in de gezinnen innemen (werkloos, verliezen van autoriteit), waarbij verstarring en verharding in de opvoeding kan optreden. Daarbij komt het religieuze conflict dat ontstaat wanneer de jongeren onderscheid gaan maken tussen de traditionele islam van hun ouders en de «echte» islam waarmee de tweede generatie zich mee verbindt.

De hierboven beschreven generatiekloof kan, volgens de onderzoekers, een negatief effect hebben op het zelfvertrouwen van adolescente en hun ontwikkeling van een stevige persoonlijkheid. De ouders en omgeving kunnen welwillend zijn, maar ze begrijpen niet wat het betekent om een hybride identiteit te hebben. Dit leidt tot een gebrek aan erkenning. Waar zij zich ook begeven – thuis, op school, in de bredere maatschappij – zij hebben voortdurend het gevoel onbegrepen te zijn. De maatschappelijke context van polarisatie en buitensluiting maakt het omschakelen tussen culturen en het sluiten van compromissen nog lastiger. In deze context wordt het verleidelijk te kiezen voor de verbondenheid met leeftijdsgenoten in dezelfde positie. De jongeren vinden het gevoel van thuis-komen en erkenning bij hun vrienden of in de chatrooms op het internet. Daar kunnen ze hun twijfels bespreken en steun vinden voor de keuzes die ze moeten maken.

Het overgrote deel van de jongeren kiezen hierin een pragmatische benadering. Anderen hebben behoefte aan meer stellige antwoorden. Een strikte interpretatie van de islam kan voor hen een aantrekkelijk alternatief zijn. Tegenover de chaos en onzekerheid van de vele keuzes in hun leven, bieden conservatisme en fundamentalisme houvast in voorschriften en rituelen; tegenover het gevoel van marginalisering bieden ze trots en spirituele verdieping en tegenover de eenzaamheid van de ontwortelingen bieden ze gemeenschap en een gevoel van ergens toe behoren. De zo ingevulde islam kan een eerste stap zijn op het pad naar radicalisering.

Of het individu daadwerkelijk aangetrokken wordt tot een meer extremistische, gewelddadige interpretatie uit naam van de van islam hangt af van een complex aan factoren. De ontvankelijkheid voor radicalisering wordt vergroot wanneer deze jongeren:

- Verschijnselen van achterstand en discriminatie zien als de uitingen van een inherent slecht, discriminatoir, anti-islamitisch systeem;
- menen dat moslims in het Westen tweederangsburgers zijn en dat het Westen de islam bedreigt;
- menen dat islamitische en Europese leefwijzen moeilijk te verzoenen zijn en concluderen dat de islamitische identiteit afgezonderd van en

---

¹ Zie ook de studie, gemaakt in opdracht van FORUM, *Van Allah tot Prada* (2006): een actueel trendonderzoek naar de identiteitsontwikkeling, leefstijl en geloofsbeleving van jonge Marokkanen en Turken in Nederland.

- tegenover de Europese samenleving moet worden ontwikkeld, door terug te grijpen op de fundamenteën van het geloof;
- weinig vertrouwen hebben in het democratische systeem; menen dat politici, gezagsdragers en de media negatief tegenover de islam staan.

Deze analyse wijst er op dat onderliggende factoren (laag voedingsbodems maar even weg ivm motie van der laan over internationale voedingsbodems) voor radicalisering gezocht moeten worden in de moeizame identiteitsontwikkeling van jonge (Marokkaanse) moslims, in de generatiekloof die ontstaat, in het gebrek aan goede begeleiding van ouders, school en andere professionals bij deze lastige processen, in de soort groepen waarin jongeren bronnen vinden en hun keuzes bespreken en in de aanwezigheid en aantrekkingskracht van alternatieve bronnen. Op al deze punten zal het beleid zich moeten richten om jongeren meer weerbaar te maken tegen de invloed van radicaliseringstendenzen.

In het afgelopen jaar is een reeks van projecten uitgevoerd op deze onderdelen. De campagne van FORUM, *Identiteit in Beeld*, die jongeren op school en daarbuiten uitdaagt met identiteitsvraagstukken aan de gang te gaan, werd al genoemd. In maart 2005 is, los hiervan, een grote tweedaagse jongerenconferentie georganiseerd waar migrantenjongeren met een reeks van bestuurders, politici en professionals (wethouders, statenleden, politici, onderwijsdeskundigen) spraken over hoe ze hun plaats in de Nederlandse samenleving zien. Eén uitvloeisel hiervan is, dat de jongeren van plan zijn landelijke netwerken van jongerenorganisaties te vormen om met elkaar in contact te blijven.

Een meer persoonlijke benadering wordt gehanteerd in de *zomerscholen*, trainingen *Persoonlijke coaching voor leiderschap* (FORUM) en *Kadertrainingen voor bestuursfuncties*. Deze trajecten zijn gericht op het helpen ontstaan van een maatschappelijk betrokken voorhoede van vooral hoger opgeleide jongeren. Ze richten zich op vergroten van de leiderschapscompetenties, steun bij de entree op de arbeidsmarkt en directe inzet als rolmodel, debatleider of bestuurslid van een maatschappelijke organisatie. Er zijn twee zomerscholen georganiseerd (één voor een basisschool, een andere voor een groep HBO-studenten). Circa 75 jongeren hebben deelgenomen aan verschillende onderdelen van deze trajecten. Er zijn trainingsprogramma's ontwikkeld en er zijn overeenkomsten met VMBOs en ROCs gesloten voor de inzet van rolmodellen als mentor of voorlichter. De hierboven beschreven steun voor jongeren richting de arbeidsmarkt komt tegemoet aan de wens van de Kamer die is verwoord in de genoemde Motie Azough. Hiernaast is in het kader van het Breed Initiatief Maatschappelijke Binding een veel bredere inzet gepleegd in samenwerking met SZW en de Taskforce Jeugdwerkloosheid om allochtone jongeren aan het werk te krijgen.

Een andere reeks van activiteiten is gericht op de relaties tussen jongeren en hun ouders en de rol die ouders spelen in de begeleiding van jongeren. Maatschappelijk instellingen (welzijn, muziekscholen, musea, etc) zijn benaderd om samen met minderhedenorganisaties een *culturele uitwisseling* op gang te brengen tussen de generaties en bevolkingsgroepen. Rond de 250 ouders en jongeren namen deel aan *intergenerationele gespreksavonden* die FORUM organiseerde in de regio Zuid-Holland-Zuid. Er werd een film getoond *Le grand voyage* over generatieverschillen tussen een Marokkaanse vader en zijn zoon die in West-Europa leven. Daarna was er ruimte voor discussie. Interessant in deze opzet is dat parallel hieraan bijeenkomsten zijn gehouden met imams en moskeebestuurders, die toegezegd hebben de thema's in de preken aan de orde te stellen.

Ondersteuning van ouders in de opvoeding – een cruciaal onderdeel van de preventieve aanpak – heeft dit jaar ook vorm gekregen. Een breed spectrum van minderhedenorganisaties (waaronder de vluchtelingenorganisaties) bracht ouders en kinderen bij elkaar om via voorlichting, training en discussie kennis en ervaring op te doen met Nederlandse normen en waarden. In samenwerking met expertisecentrum en regionale steunpunten zijn verder ca 25 trainingen en bijeenkomsten gehouden over de stimulering van de betrokkenheid van ouders bij het schoolleven van hun kinderen. Aansluiting wordt gezocht met het nieuwe *Platform Allochtone Ouders en Onderwijs* dat door FORUM wordt aangestuurd.

Nederlandse moslimjongeren staan niet alleen in hun zoektocht naar hun plek in de moderne, westerse samenlevingen waarin zij wonen. In en buiten Europa worstelt de jeugd met vergelijkbare vraagstukken. Dat «home-grown» radicalisme ook niet uniek is voor Nederland, weten we sinds de aanslagen in Londen en de arrestaties in Toronto ook. Het is interessant om op internationaal niveau hierover ervaringen en best practices uit te wisselen. Ook kan een begin worden gemaakt met de vorming van een internationale «democratische voorhoede» – zoals het in het IMES-rapport heet. Op EU niveau is in december vorig jaar een EU-strategie over de aanpak van radicalisering en rekrutering aangenomen waaraan momenteel uitvoering wordt gegeven. Vorderingen zijn gemaakt op het gebied van de ontwikkeling van een communicatiestrategie en op het terrein van Internet. Echter, de problematiek wordt niet in alle lidstaten op dezelfde wijze beleefd binnen de EU. Daarom zijn juist ook bilaterale contacten belangrijk om van elkaars ervaringen te leren. Eén noemenswaardige uitkomst van het laatste was de samenwerking tussen de Britse ambassade in Nederland en het ministerie om een weekend voor jongeren van beide landen te organiseren. Twintig maatschappelijk actieve jonge vrouwen en mannen (van Marokkaanse, Turkse, Irakese, Pakistaanse en Bangladeshi afkomst) spraken met geselecteerde sprekers in een Noord-Nederlandse boerderij over het leven als moslim in West Europa. Voor allen een bijzonder leerzame en stimulerende ervaring. Met de Britten wordt gesproken over een vervolg op deze uitwisseling. Ook wordt gekeken naar samenwerkingsmogelijkheden met andere landen.

Emancipatie van vrouwen en meisjes

Ook moslimmeisjes en -vrouwen, die op zoek zijn naar antwoorden over geloofsbeleving, worden geconfronteerd met conflicterende verwachtingen en ideaalbeelden over hoe ze zich moeten gedragen. Aan de ene kant staan de idealen voortvloeiend uit een traditionele interpretatie van de leefregels van de islam; aan de andere kant de normen en waarden van een sterk gesecculariseerde Westerse samenleving. Hier ontstaan persoonlijke dilemma's. Vrouwen die zich hierin een weg banen spelen een belangrijke rol in de vormgeving van het leven als moslim in Nederland. Dat vrouwen en meisjes hier een actieve en vaak ook leidende rol in spelen, blijkt uit het grote percentage dat aanwezig is bij debatten en zich opwerpt als organisator of gespreksleider. Hier staat tegenover dat uit het laatste jaarverslag van de AIVD opnieuw blijkt dat ook jonge moslimvrouwen in toenemende mate vatbaar lijken te zijn voor radicalisering. Voldoende reden om aparte aandacht aan deze doelgroep te besteden.

In december 2005 is een tweedaagse conferentie georganiseerd voor moslimvrouwen. Deze was een vervolg op het evenement eerder dat jaar, waarbij de Balie werd omgebouwd tot Vrouwenmoskee, met vrouwen op de voorgrond en een vrouwelijk imam die een preek hield. Om ook andere (meer conservatieve) vrouwen te bereiken voor wie dit een stap te ver is, zijn het afgelopen jaar *vrouwensalons* georganiseerd door FORUM. Hier konden de vrouwen in een veilige en ongedwongen omgeving met elkaar

en met experts spreken over specifieke thema's die hun emancipatie in de eigen gemeenschap zowel als in de Nederlandse samenleving bevorderen dan wel belemmeren. In totaal hebben ca. 200 vrouwen en meisjes (Marokkaanse, Nederlandse, Turkse, Pakistaanse en Afrikaanse) deelgenomen aan deze salons. In de komende jaren zullen meerdere vrouwen-salons worden gehouden, die alle in nauwe samenwerking met gemeenten, (buurt)moskeeën, plaatselijke media, maatschappelijke diensten en onderwijsinstellingen. Tenslotte wordt gewerkt aan het opzetten en uitbreiden van vrouwennetwerken, om de vele actieve moslimvrouwen en -meisjes en hun organisaties met elkaar in contact te brengen,

Samenwerking met de moslimgemeenschappen

Bij het versterken van de weerbaarheid en de binding van moslimjongeren is samenwerking met verschillende geledingen van de moslimgemeenschappen in Nederland natuurlijk onontbeerlijk. Wat dit betreft heeft zich de afgelopen paar jaar iets bijzonders voltrokken. In grote getallen zijn mensen uit de moslimgemeenschappen opgestaan – mannen en vrouwen, Marokkanen, Turken en anderen, jongerenwerkers, lokale ambtenaren, leden van zelforganisaties, studentenorganisaties, imams, moskeebesturen, professionals uit de wetenschap, het onderwijs, advieswerk, de politie en de advocatuur. Ze komen omdat ze zich zorgen maken over de gespannen situatie in onze samenleving. Ze zoeken naar manieren om bij te dragen en staan daarbij open voor samenwerking. Eén voorbeeld: bij een cursus maatschappijoriëntatie voor korandocenten was ruimte geboekt voor 25 personen; er meldden zich 70 aan uit de hele regio. Het zou mooi zijn als ook dit soort nieuws de voorpagina zou bereiken!

Natuurlijk moet er nog veel gebeuren. Deze actieve moslims zijn de eersten om het toe te geven. In Nederland bestaat nog altijd – en niet geheel onterecht – angst voor terroristische aanslagen en bezorgdheid over de naar binnen geleerdheid van veel moslimgemeenschappen. Dit vraagt van de «democratische voorhoede» duidelijke uitspraken: tegen terrorisme of geweld uit naam van islam, tegen de beknotting van de rechten van vrouwen en meisjes en andersdenkenden, tegen de discriminatie van joden en homoseksuelen. Dit cultureel transformatieproces is een enorme opgave en vergt grote moed. Uit het onderzoek van het IMES blijkt ook dat juist deze groep zich vaak zeer geïsoleerd voelt: door autochtonen worden ze niet altijd geaccepteerd en voor het thuisfront drijven ze te ver af. Deze mannen en vrouwen verdienen dan ook alle steun.

Het over één kam scheren van alle moslims, ze buiten de samenleving plaatsen of uitsluiten op grond van angst en vooroordelen – kortom, islamofobie – is hier fnuikend. Discriminatie is een grove aantasting van de kernwaarden van de democratie en daarmee even ondermijnend voor onze gedeelde rechtsstaat als radicalisering. Willen we een samenleving die veilig is en waarin voor iedereen, ongeacht religie of afkomst, een plek is, dan moeten we nú beginnen met elkaar als volwaardige medeburgers te respecteren en met fatsoen te behandelen.

Vanuit de nationale overheid neemt dit de vorm aan van ondersteuning van projecten van moslimorganisaties en hun deelfederaties. Daarnaast wordt actief aandacht besteed aan de meer losse, soms tijdelijke netwerken van actieve jongeren en vrouwen die zich buiten de georganiseerde verbanden bewegen. Waar mogelijk, wordt geprobeerd deze mensen in contact te brengen met vergelijkbare organisaties en netwerken en met maatschappelijke instellingen.

Hieronder volgt een overzicht van de activiteiten die in *samenwerking met de moslimgemeenschappen* worden ondernomen. Om te beginnen heeft de minister meerdere keren met het CMO en de CGI over het thema weerbaarheid en binding gesproken. Er zijn pogingen gedaan om tot gedegen plannen te komen, maar het bleek moeilijk om met de vrijwillige krachten op dit koepelniveau goede projecten van de grond te krijgen. Bepaalde projecten, zoals het sluiten van samenlevingsconvenanten en het aanpakken van negatieve beeldvorming, zijn daardoor komen te vervallen. Op lokaal niveau is hier overigens wel aan gewerkt: zo sloten 11 Turkse moskeeën een contact af waarin ze radicalisering afwezen en een reeks van sociaal-culturele activiteiten afkondigen om de integratie van hun achterban in de lokale samenleving te bevorderen. Activiteiten om de wederzijdse beeldvorming van moslims en niet-moslims te verbeteren, worden opgepakt door de Stichting Islam en Burgerschap die hier ook professionele ondersteuning bij kan zoeken.

Daarom is ervoor gekozen samen te werken met losse federaties, waarvan sommigen lid zijn van de koepels. Zo heeft de Milli Görüs Noord-Nederland in samenwerking met gemeenten en lokale instellingen (politie, maatschappelijk werk) een debattenreeks voor jongeren opgezet. Ook zijn trainingen georganiseerd om imams (samen met vrouwen en jongeren) meer kennis bij te brengen van het Nederlands rechtsbestel. De UMMAO (Unie van Marokkaanse Moskeeën in Amsterdam en Omstreken) organiseerde een conferentie over de rol van moskeeën in de Nederlandse samenleving. De OSV (Overkoepelende Shi'ietische Vereniging) bracht in samenwerking met de Universiteit van Leiden de eerder genoemde training voor korandocenten tot stand. De ViN (Vereniging van Imams in Nederland) hield een zeer succesvol twee-daagse conferentie over radicalisering, met gastsprekers en rollenspelen («overtuig de radicaal»). Ook het SMT en IOT hebben een studiedag gehouden voor ca 50 Turkse en Marokkaanse imams en moskeebestuurders.

Uit de bijeenkomsten blijkt de wil om de dialoog te voeren die moet leiden tot een sterkere vertrouwensbasis in de samenleving. De noodzaak van structurele contacten met de bredere (lokale) gemeenschap wordt steeds meer onderkend. En het besef groeit dat de moslimgemeenschappen en moskeeën het zich niet kunnen veroorloven de specifieke jongerencultuur waarin hun kinderen zich bewegen te negeren of veroordelen. Er is gesproken over aandacht voor pedagogiek, sociaal-culturele projecten en meer ruimte voor vrouwen en jongeren. Hierover wordt met de betrokken partijen doorgesproken.

Een thema dat apart aandacht verdient, is *het internet*. Het is alom bekend dat radicaliseringsprocessen van jongeren zich voor het groot deel voltrekken via de website's en chatrooms van het internet. Buiten het toezicht van ouders of andere autoriteiten gaan ze op zoek naar gelijkgestemden en naar antwoorden op de vele vragen die ze hebben over het leven als moslim in Nederland. Op het net vinden ze een overvloed aan (strategisch verspreide) radicale teksten en voorbeelden, met slechts sporadisch een weerwoord of gezagdragend alternatief. Hierin moet verandering komen. Het afgelopen jaar zijn de partners van het LOM in samenwerking met een aantal door jongeren veel bezochte websites begonnen met een voorlichtingsproject voor het internet. Er wordt een speciale website gebouwd met links naar de populaire sites en er worden contacten gezocht met imams om veel gestelde vragen van een antwoord te voorzien. Daarnaast worden partnerschappen gevormd met uitgeverijen, media e.d. om vorm te geven aan de inhoud. Voor alle duidelijkheid: de maatschappelijke partners bepalen zelf welke boodschappen in welke vorm worden aangeboden. De overheid houdt zich, in overeenstemming met het beginsel van scheiding van kerk en staat, verre van bemoeienis

hierin. Waar het om gaat is om, vanuit de gedachte van versterking van gedeeld burgerschap, een pluralistisch aanbod te bevorderen en ruimte te scheppen voor kritische discussie. Dit project is een grote investering dat de komende jaren zal worden uitgebouwd.

Wat hier ook zeker niet ongenoemd mag blijven is het grootste *Ramadan festival* dat afgelopen najaar onder meer door mij als minister voor Integratiebeleid is gesteund. Dit initiatief is door een groep jonge moslims genomen om het contact tussen alle groepen in de Nederlandse samenleving te vergroten en zo meer wederzijds begrip en acceptatie te realiseren. Het festival gaf moslims de gelegenheid zich aan anderen te tonen, onder het motto *Komen jullie bij ons thuis eten?* Meer dan 60 moslimorganisaties en moskeeën uit alle delen van het land toonden zich vanaf het begin enthousiast om activiteiten zoals lezingen en debatten te organiseren. Zo gingen buurtvaders in debat met lokale politici en organiseerden jongerenorganisaties iftarmaaltijden voor mensen in bejaardentehuizen. Veel activiteiten werden samen met niet-moslimorganisaties opgezet. Zo bezochten moslims het Anne Frankhuis en het Bijbels Museum. Wat opviel was het grote enthousiasme van de deelnemers. Dit initiatief verdient dan ook zeker herhaling.

Betrekken van de autochtone gemeenschap

Naast het bereiken en ondersteunen van diverse minderheden- en moslimorganisaties en netwerken, is ook het betrekken van de autochtone gemeenschap essentieel. Binding vereist inzet van beide kanten en weerbaarheid tegen radicalisering speelt ook in andere delen van de autochtone bevolking. Om ontmoetingen en gesprekken tussen mensen met verschillende achtergrond te stimuleren, is de *campagne «Nieuw Land»* opgezet door FORUM. Ca 42 keer reed een VIP-coach in het hele land uit om scholieren, imams, wijkbewoners, maar ook ministers om bijzondere plaatsen te bezoeken en onderweg met elkaar te spreken over islam en moderniteit/integratie – en dan niet over de beperkingen, maar juist over de mogelijkheden.

In alle debatten die werden georganiseerd werd grote frustratie uitgesproken over de *rol van de media*. Die zou met ongenueanceerde, negatieve berichtgeving minderheden, en moslims in het bijzonder, in een hoek drijven en de polarisatie vergroten. Als tegenwicht is ingebracht dat de situatie wel langzaam aan het verbeteren is en dat mensen ook bij zichzelf moeten nagaan waarom ze zo graag negatief nieuws consumeren. Om de dialoog op gang te brengen is een landelijk debat georganiseerd waarbij autochtone en allochtone journalisten, opiniemakers en mediaconsumenten met elkaar spraken over de berichtgeving over en negatieve beeldvorming van allochtone Nederlanders. Gesproken werd o.a. over een ombudsmanfunctie, over vuistregels en over de instroom van allochtone journalisten. Er wordt gewerkt aan een vervolg op de bijeenkomst.

Naast de projecten van gevestigde (minderheden)organisaties, is het ook belangrijk om *derden een kans* te geven om activiteiten te nemen. Juist initiatieven uit alle geledingen van de samenleving zorgen voor een breed bereik en kunnen leiden tot vernieuwende en creatieve ideeën. Daarbij komt – het is eerder ook even genoemd – dat het ondernemen van maatschappelijke activiteiten voor de betrokken zelf bij uitstek een oefening is in actief burgerschap. Om deze redenen heeft FORUM een fonds waarbij aanvragen kunnen worden ingediend. Er was een overweldigende hoeveelheid aanvragen, waarvan maar een deel (20%) gehonoreerd kon worden. Het gaat vooral om plannen die ontmoeting tussen verschillende culturen en religies stimuleren. Hiermee wordt tegemoet gekomen aan de

motie Lambrechts c.s om jongeren zelf voorstellen laten formuleren die de integratie bevorderen en radicalisering tegengaan.

In de nota weerbaarheid wordt ook de vorming van *een Integratieraad* besproken. Dit past in het algemene beleid om autochtonen meer te betrekken bij het integratiebeleid. De huidige dialoogstructuur ziet toe op inspraak van minderhedenorganisaties in beleidsvoornemens van het kabinet. Maar integratie is een tweezijdig proces dat inspanningen vereist van de zijde van minderheden, maar ook van de bredere samenleving. Dit inzicht heeft geleid tot de gedachte van een Integratieraad. Er is gekozen voor een groeimodel waarbij maatschappelijke organisaties afhankelijk van het te bespreken thema worden uitgenodigd, waarna op basis van de opgedane ervaring wordt bezien hoe de Integratieraad definitief vorm kan krijgen. Inmiddels hebben er vier Integratieraden plaatsgevonden: één over de Vijf Mei-viering met het «Comité 4 & 5 Mei» en de LOM-samenwerkingsverbanden; de tweede over de koppeling van maatschappelijke netwerken met de LOM-samenwerkingsverbanden en Rotary, Lions, Probus en de Stichting Serviceclubs in Nederland, en de derde over Sport en Integratie met Sportkoepels en de vierde over allochtoon ouderensbeleid (zie ook de brief van 30 maart 2006 – TK 2005–2006, 30 304, nr. 10).

Conclusie

Zoals gezegd is bij de opzet van het programma weerbaarheid en binding expliciet gekozen voor een experimentele opzet, met een breed scala aan kleinschalige projecten. Wat kan er na één jaar worden gezegd over de effecten van projecten?

In de eerste plaats is er een stroom van gerichte wetenschappelijke en praktische kennis over de islam en over processen van radicalisering gegenereerd en ook doelgericht verspreid. In de tweede plaats hebben de vele debatten, bijeenkomsten en campagnes een levendige discussie op gang gebracht over de verschijnselen van radicalisering en mogelijke responsen daarop. Dit haakt in op een positief bericht uit het laatste AIVD-jaarverslag, dat er langzaam aan veel meer kritische interne discussie binnen de moslimgemeenschappen plaatsvindt. Dit is een belangrijke ontwikkeling: hier zijn de eerste tekenen van een verandering in attitude waar het hele beleid op is gericht. Aan de andere kant is duidelijk geworden dat jonge moslims – ook zij die democratisch actief zijn – kampen met grote teleurstellingen omdat zij zich niet geaccepteerd voelen door de bredere samenleving en het gevoel hebben als moslim te worden aangesproken op de wandaden die anderen uit naam van hun religie verrichten. De uitgevoerde projecten hebben jongeren de kans gegeven deze teleurstelling uit te spreken en een begin te maken met een constructief antwoord op deze situatie. In de derde plaats is een enorme inspanning verricht door een veelheid van partners uit het bestuur, maatschappelijke instellingen en (minderheden- en moslim-)organisaties. Verbanden zijn gelegd, netwerken hebben zich uitgebreid, het onderling vertrouwen is vergroot. Dit is een vorm van sociaal kapitaal waar de samenleving nog veel baat bij zal hebben. Tot slot is het grote delen van de moslimbevolking gelukt om als actieve burgers zichtbaar te worden en hun plek in de maatschappelijke discussiefora en netwerken in te nemen. Zij hebben laten zien dat radicalisering ook voor hen een zorg is en dat zij bereid zijn het nodige te ondernemen om verschijnselen hiervan in eigen kring op te pakken.

Naast resultaten, hebben de projecten ook inzichten opgeleverd over waar in de komende periode extra inzet nodig is. Het gaat dan bijvoorbeeld om verbetering van de samenwerking tussen organisaties, om het betrekken van het lokale bestuur en maatschappelijke instellingen – ook om borging

in de toekomst te garanderen, om het verdiepen van thema's en vinden van manieren om ook de meer moeilijk bereikbare jeugd te betrekken, om vergroting van het aanbod van inzichten en voorbeelden alternatieven voor het radicale gedachtegoed vormen (ook op het internet). Deze en andere thema's zijn besproken door alle partners in een brede evaluatie-bijeenkomst en zullen in de komende periode extra aandacht krijgen.

Ter afsluiting is het goed terug te komen op het inzicht van de «integratie-paradox». Het zijn voor een groot deel juist de jongeren die graag bij de samenleving *willen* horen die zich teleurgesteld afkeren als zij het gevoel hebben hierin geen plek te kunnen vinden. Het is aan allen: politici, bestuurders, leden van organisaties en individuele burgers om dit positieve verlangen om te zetten in mogelijkheden en verantwoordelijkheden voor actief burgerschap.